

Благоје Пантелић

Богословско друштво Отачник, Београд

Јустин Поповић, неопатристика и руска философија — поводом будућности једне српско-руске прошлости

Осврт на књигу др Богдана Лубардића *Јустин Телијски и Русија — њихови рецепције руске философије и теологије*, Беседа [едиција Савремено богословље, књ. 15], Нови Сад, 2009, 212 стр.¹

Одмах на самом почетку треба рећи да је професор Богдан Лубардић један од Јустинових многобројних следбеника, али и, нажалост, један од његових малобројних наследника² (разуме се, аутор би то из скромности допустио *само* по питању његовог теоријског покушаја да се философија отвори духовном искуству, и тако квалификује да и сама даје духовно информисане судове о оном што стварно јесте, или треба да буде). Сви који прате резултате истраживања светског и посебно српског интелектуалног наслеђа које је до сада публикувао и обзнањивао доцент Богословског факултета др Богдан Лубардић — лако ће препознати његову карактеристичну

• blagojepantelic@gmail.com

¹ Књига се састоји од четири поглавља и три прилога. Поред *Уводне речи*, она садржи следећа поглавља: I. *Јустин Телијски, Досјојевски и неопатристичка синџеза* (стр. 19–42); II. *Јустин Телијски, Флоренски и руска религијска философија* (стр. 43–107); III. *Јустин Телијски и руска теологија* (стр. 108–123); IV. *Закључна разматрања* (стр. 124–174). Затим се дају Прилози: I. *Сјисак руских философа у делима Јустина Поповића* (стр. 175–178); II. *Библиографија радова оца Јустина* (стр. 179–193); III. *Библиографија радова о оцу Јустину и с њим у вези* (стр. 194–211).

У техничком смислу, Богдан Лубардић има и један значајан научни манир који говори о посвећености и аналитичко-техничкој страни дела и прецизности изнесених закључака (премда, ако се не варамо, Лубардић, знајући за границе „аналитике“ — нарочито у домену ерминевтички схваћене догађајности духа, пази да не постане плен идеологије логичког аналитицизма, или пак сувишног педантизма). Ради се о побољшавању тематских и оперативних појмова, важних цитираних писаца итд., који су неопходни за озбиљан научни рад на списима Јустина Поповића. У том смислу, ова књига је позив *и на* хитну индексацију дела о. Јустина, како би се будуће анализе учиниле лакшим и прецизнијим. Иначе, тај научни манир — обзир, заправо — имали су и значајни руски религијски философи Павле Флоренски, Алексеј Лосев и други.

² Представљамо проширену и дорађену — у основи исту — верзију текста коју смо изложили на промоцији књиге аутора у Руском дому у Београду 25. 5. 2010, која је организована у оквиру научног циклуса „Руска философска мисао и проблеми савременог света“ (редовно заседање); поред аутора књиге, говорио је и професор др Радомир Ђорђевић.

методику израде научног текста, уз то и јасно дефинисане и доследно примењене ерминевтичке принципе. Управо велики значај непрестаног *ерминевтичкој* „самофундирања“ научног истраживања (историјско-философског и философско-теолошког) Лубардић убедљиво демонстрира у монографији *Јустин Телијски и Русија*. Као философ црквене провенијенције, притом са озбиљно освешћеним богословским смерницама, Лубардић предмете својих истраживања веома пажљиво сагледава увек из више углова интерпретирајућих равни и планова духа, он продира дубоко у њих како би расветлио све постојеће слојеве, значења, али и значајности смисла. Његова акривичност, а то је јако важно, није стерилна, што је опасност готово свих хируршки прецизних научних интервенција, а све његове интервенције су управо такве — истанчано прецизне. Његове анализе нису напосто интерпретације, већ су увек обзирно плодносни дијалози који као такви ствар преносе *даље*. Када је у питању књига *Јустин Телијски и Русија*, сваки пажљиви читалац јасно ће уочити да се ту, пре свега, ради о забележеном сведочанству о сусрету писца (Лубардића) са свим актерима књиге. То сведочанство је надграђено озбиљном научном анализом онога што су актери књиге рекли и тврдили. Читајући њихове списе, он се са њима сусретао како би водио креативни дијалог, избегавајући притом да их ислеђује у грешкама (што је, види се, и те како могао да чини). Наш је став да је аутор ове књиге уделовио *истинско чиишање*. Један од најгенијалнијих руских философа, Иван Иљин, *ијакво* читање изводи из способности коју назива: *уметничко јасновидство*. Уколико на тај начин умете да читате, утолико, по тачном запажању Иљина, ви „побеђујете усамљеност, растанак, даљину и епоху“³. „То јесте“, наставља овај философ, „сила духа — да оживљава слова, отвара перспективу ликова и смисла иза речи [...]“; „Читати значи *ијражијии* (али) и *налазијии* [...]“⁴. Ради се, дакле, о својеврсном стваралачком процесу, о борби за духовни сусрет.

С друге стране, Богдан Лубардић као писац тражи готово савршеног читаоца. Његов византијски мистичан, барокно бујан и јустиновски леп језик у себи садржи не само конкретан него и уређен смисао, *лојос*. То је упечатљиво очито у поређењу са, рецимо, многим такозваним постмодернистичким ауторима, који често имају лепе реченице које у суштини ништа не значе, или читљиве текстове који у себи немају баш никаквог смисла. Леп језик др Богдана Лубардића олакшава читаоцу схватање свих присутних значења и свих консеквенци реченог. Али да би читање ове књиге успело, потребно је бити приближно онолико дисциплинован колико је дисциплинован био и сам аутор приликом писања. Књига је — готово сигурно — дуго настајала, дакле, дуго се мора и ишчитавати.

Иначе, права је срећа да је управо др Лубардић *ијрви* написао књигу на ову тему. Јер да бисте писали о архимандриту Јустину и о руској философији и теологији, морате имати веома богато искуство читања: када је отац Јустин у питању — дидлијско-отачке списе и искуство подвижничко-литургијског

³ Иљин, Иван, *Појуће срце: књија ијихих сазрцања*, Београд, 2010, 9.

⁴ *Исјо*.

живљења; а када је у питању руска религијска философија и руска теологија, потребно је познавати готово читаву историју европског мишљења. Један од ретких Срба који те услове испуњава јесте доцент Богословског факултета Лубардић. Дакле, већ сама чињеница да је управо он писао на ову тему доста говори.

* * *

Овом приликом бих скренуо пажњу само на три важна момента, а има их, наравно, много више, у књизи *Јустин Телијски и Русија*, који су одређујући за нека будућа читања списа Јустина Поповића.

1. Јустин и неопатристика. Први моменат се односи на то да је отац Јустин и *пре* оца Георгија Флоровског позвао на *йоврайск оцима*. Лубардић прецизно констатује да је Јустин четрнаест година пре *Пушјева руској доіословља* (1937) и пет година пре студије *Твар и йварност* (1928) [којом започиње неопатристички рад Флоровског], заједно са Иринејем Ђорђевићем, на својеврстан начин позвао на повратак оцима, предлажући увођење *Жийија свейиих* као редован предмет у српским богословијама. Такође, две године касније, Јустин ће у тексту *Боіочовечански конзервайивизам и неки наши црквени модернисйи* (објављен у часопису „Хришћански живот“ [ХЖ], др. 2 [1925]), јасно и недвосмислено навести да је циљ часописа *Хришћански живој* управо оно што ће Георгије Флоровски декларисати као *неоіайристичка синйеза*. Тамо Поповић пише, а Лубардић преноси, следеће:

Када *Хришћански живој* опомиње и позива: назад ка апостолима, назад ка светим оцима, назад кроз њих ка Господу Исусу, за православног хришћанина то значи: напред ка незаменљивом Господу Исусу.

Једном речју, позив би могао да гласи: *найред ка оцима!*

Дакле, концепт неопатристичке синтезе је већ постојао код Јустина и пре него што га је Флоровски изнео, једино га Јустин није тако назвао. Мислим да имам одговор на то зашто Јустин није сматрао потребним да се даљи развој патристичке мисли назива неким специјалним појмом. Наиме, патристика се не завршава ни у седмом ни у четрнаестом веку, како су неки мислили и још увек мисле. Она ће трајати до краја историје. Стога је проблематично црквену мисао, тј. Св. предање, називати именом које има префикс „нео-“. Предање је вазда актуелно и не трпи префиксе који најчешће наглашавају идеолошку конотацију („нео-“, „пост-“...). Али то је друга и дуга тема, те није сада прилика да се о њој говори.

Важно је увек наглашавати оно на шта је проф. Богдан Лубардић први скренуо пажњу — наиме, да је управо Јустин Поповић *йрви* у модерној историји православне теологије изашао са концептом *йоврайка оцима* као кретања *найред*.

2. Утицај Павла Флоренског. Други моменат се тиче суштинског формативног утицаја стваралаштва свештеника Павла Флоренског на философску и теолошку мисао оца Јустина Поповића.

Мој лични став је да је Павле Флоренски најснажније утицао на оца Јустина, и то не само када су у питању руски религијски философи, већ и када се узму у обзир и *ошачки* писци из православног хришћанског предања. Хоћу рећи, нико од новијих отаца није тако снажно утицао на Јустина као Павле Флоренски. О томе се до изласка ове књиге није уопште говорило, а — изгледа — није се ни знало, или се знало расплинуто, површно. Можда и зато што је Флоренски често наводно апсолвирана, али и табу тема у православним богословским круговима. За живота је често био оспораван, после смрти још чешће, али његова генијалност и утицаји се једноставно не могу порећи. Упркос томе, и супротно томе, у делима Јустина Флоренски је веома видљив (иако се у њега и у то још увек не гледа довољно озбиљно). Лубардић је пажљивим пребројавањем дошао до резултата који говори да је после Достојевског Павле Флоренски најцитиранији руски философ у текстовима оца Јустина. Али није реч о аргументу из статистике, јер се уз пребројавања *изнујра* осветљавају, тумаче и разглобљују носеће идеје и склопови који преко Флоренског „прелазе“ Јустину. Овде се мора имати у виду чињеница да је Јустин писао текстове о Достојевском, док ниједним монографским радом није обрадио Флоренског. Стога је очекивано да је фреквентност цитата из дела Достојевског већа. У строго философско-теолошком смислу Флоренски је значајније утицао на Јустина, макар у једном, и то иницијативном периоду живота младог Јустина.

Важан је и податак, који наводи Лубардић, да је, колико је њему успело да утврди, поред радова Георгија Флоровског (*Религиозно искуство и философско исцеловање*, ХЖ 1924; *Очев дом*, ХЖ 1926) и Хомјакова (*О Цркви*, ХЖ 1926), Јустин са руског преводио још само Павла Флоренског (*Рагосић за навек*, ХЖ 1926)⁵.

Богдан Лубардић износи и луцидно запажање „да главни теоријски утицај Флоренског на оца Јустина представља његово *философско* разумевање тријадолошке метафизике божанског Лика и божанске Љубави: онако како је представљена у капиталној књизи *Сшуд и шврђава истине...*“⁶. Другим речима, Лубардић је изнова открио ту књигу за нас, и то узевши је из руке Јустина, руског ћака. У раду је наведено девет елемената философије Флоренског код Јустина Поповића. Ради се, како наводи аутор, о такорећи свим елементима философског система Флоренског (у раној, теодикејској фази), *осим* софиологије из његовог такође раног периода. Додао бих да би извесне резултате, можда, донело и истраживање утицаја философије имена Павла

⁵ Податак да Јустин преводи два текста Флоровског из његовог раног периода, и то убрзо по објављивању на руском језику — говори о његовом богословском осећају да препозна аутентичну ортодоксну теолошку мисао, а тај осећај је имао о. Јустин Поповић.

⁶ Лубардић, Богдан, *Јустин Ђелијски и Русија — њушеви рецејције руске философије и теологије*, Беседа, Нови Сад, 2009, 49–52.

Флоренског на Јустиново учење о молитви, као и концепт симбола у онома-тодоксији Флоренског, односно симболичкој теологији оца Јустина.

3. Читање отаца уз помоћ Руса и читање Руса уз помоћ отаца. На крају, трећи моменат се односи на специфичан приступ Јустина Поповића оцима и руским теолозима. Наиме, како Лубардић подстицајно запажа, Јустин чита оце уз помоћ руских религијских философа (наравно, уз помоћ и руских теолога), и обрнуто: руске религијске философе он чита уз помоћ отаца. Навео бих два кратка али знаменита параграфа из књиге *Јусџин Телијски и Русија* који се тичу перихорезе отачке и руске хришћанско-философске и теолошке мисли код оца Јустина:

[...] оно што плени мисао јесте чињеница да у студији о *Макарију Великом* отац Јустин посеже за философијом лика и љубави, каквом је излаже Флоренски. Он то чини ради развијања философских потенцијала духовног учења светог Макарија — али кроз антрополошке, гносеолошке и онтолошке увиде генија Флоренског. Тачније, помоћу тих увида он макаријевску духовност појачано варира и акцентује. [...] Шта све то значи? Какве су импликације чињенице да отац Јустин светим оцима тумачи руске философе и обрнуто — да руским философима тумачи свете оце? То није до сада уочено нити проматрано у вези са мишљу великог српског духовника. Поред чињенице да он тиме руским религијским философима даје на значају, имајући знатно поверење према њима, то је израз и битног херменеутичког колико и философског става. Наиме, зар тим поступком отац Јустин не ставља до знања да се помоћу руске религијске философије, с једне стране, могу уочити философски потенцијали светоотачке духовности и, с друге стране, да је развој руске религијске философије израз *развоја* релевантности светоотачке духовности за (хришћанску) философију?⁷.

Епилог. Богдан Лубардић је овом књигом уписао Јустина Поповића у диптихе философа утврђених васељенским искуством умовања вером православаља. И на тај начин он га маестрално брани од свих пијетистичких, идеолошких и других „лекцијашких“ интерпретација којима је био излаган у протекле три деценије (па и данас бива тако, чак и тамо где се не би очекивало). Књига јесте пионирска када је у питању озбиљно научно истраживање философских и теолошких капацитета Јустиновог стваралаштва, али ни у једном сегменту она није почетничка. Напротив. И још, она је, слутимо, почетак даљих таквих истраживања Лубардића и оних који желе тим путем да напредују...

Лубардић овом комплексном а питком књигом (где дисциплина у аналитичности, срећом, остаје тек моменат дисциплине јасновиђења и јасноусхођења у духу Логоса) поставља високе стандарде и на тај начин „присиљава“ све будуће истраживаче (уколико не желе да игноришу синтезу духа и критике) да се крећу анагошким путем, креирајући тако оригиналну (српску, он каже чак „српскоруску“) патристичку новосинтезу легата (и јелинских) отаца Цркве.

⁷ Лубардић, Богдан, *Јусџин Телијски и Русија — њушеви рецејџије руске философије и теолоџије*, 54.

Тумачење преподобног оца Јустина јесте важан аспект кретања ка изграђивању самосталног ортодоксног мишљења, а студија *Јустин Телијски и Русија* јесте путоказ на том богословском и хришћанско-философском путу: путу који упућује на правац којим се српска црквена мисао мора кретати како би се дошло до жељеног циља и жељених резултата.

Датум пријема чланка: 04. 06. 2010.

Датум прихватања чланка за објављивање: 17. 06. 2010.